

УДК 339.166.5.004.62

Л. Г. Олейнікова,
к. е. н., старший науковий співробітник, завідувач відділу фіскальної політики,
податкових та митних платежів, ДННУ "Академія фінансового управління", м. Київ

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ АСПЕКТ УПРАВЛІННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЮ ВЛАСНІСТЮ В УКРАЇНІ

L. G. Oleinikova,
Ph.D., Senior Fellow, Head of Department fiscal policy, tax and customs duties, "Academy of Financial Management" (Kyiv)

SOCIAL AND ECONOMIC ASPECTS OF INTELLECTUAL PROPERTY IN UKRAINE

У статті досліджено тлумачення поняття "інтелектуальна власність" вітчизняними вченими. Розкрито основні передумови формування сприятливої ситуації стимулювання інтелектуальної діяльності в Україні.

The concept of "intellectual property" is investigated by the interpretation of domestic scientists. The basic preconditions for the formation of a favorable situation to stimulate intellectual activity in Ukraine is revealed.

Ключові слова: інтелектуальна власність, управління інтелектуальною власністю, знання, інформація, творчий потенціал, інтелектуальні ресурси.

Key words: intellectual property, management of intellectual property, knowledge, information, creativity, intellectual resources.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

У сучасних умовах важливим фактором інноваційної діяльності як на макро-, так і на мікрорівнях виступає інтелектуальна діяльність, важливішими ресурсами якої є знання, досвід, інформація. Інтелектуальна діяльність забезпечує сталий розвиток держави, регіонів та суб'єктів господарювання.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Питаннями дослідження категорії "інтелектуальна власність" присвячено роботи багатьох українських вчених: П.Т. Бубенко, С. Гордієнко, В.А. Осецький, Г.А. Ступнікер, А.В. Череп, В.В. Ярмош. Аспекти управління інтелектуальною власністю на державному рівні та рівні суб'єктів господарювання докладно висвітлено в наукових працях О.Б. Бутнік-Сіверського, П.М. Цибульова, О.М. Козирєва.

Необхідно зазначити, що проведений аналіз літературних джерел свідчить про значне приділення уваги тлумаченню категорії інтелектуальної власності зі сторони юридичних та правових відносин, економічних відносин та питань комерціалізації, філософських поглядів та підходів. Таким чином, розглядаючи категорію інтелектуальної власності, з'ясовано, що відсутнє розуміння її з боку соціальної значимості для держави, суспільства та її творця.

МЕТА СТАТТІ

Метою дослідження є визначення соціально-економічного аспекту управління інтелек-

туальною власністю в Україні. Виокремлення проблем інтелектуальної діяльності в Україні та шляхів їх вирішення.

ВИКЛАДЕННЯ ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

За сучасних умов, одночасно зі зміною ролі і значимості наявних соціальних інститутів, водночас відбувається становлення нових. Проведене дослідження показало, що поширення міжнародної практики, становлення правовідносин в сфері інтелектуальної власності сприяло закріпленню власне інституту інтелектуальної власності в сфері соціально-економічних відносин. При цьому сам процес інтелектуальної діяльності спровокував появу цілого комплексу нових явищ і категорій, які потребують подальшого дослідження вчених, зокрема: "інтелектуальний продукт", "інтелектуальні ресурси", "інтелектуальний капітал". При цьому важливе значення має розуміння цих категорій з боку як соціологічного, правового та економічного підходів. Останніми роками в Україні, як і в більшості країн США, відбувається підвищення ролі і значимості соціально-економічного інституту інтелектуальної власності.

У своєму дослідженні вважаємо за доцільне зосередити увагу на тлумаченні поняття "інтелектуальна власність". Як зазначає в своїй праці Микульонок, "інтелектуальна власність" означає закріплені законом права на результат інтелектуальної діяльності в науковій, літературній, художній і промисловій сферах [1].

Український вчений П.Т. Бубенко дає наступне визначення: "інтелектуальна власність — це формалізований результат творчої інтелектуальної діяльності, що надає його автору або особі, яка визначена чинним законодавством, право власності на цей результат, яке набувається, здійснюється і захищається відповідно до законодавчо встановлених норм і правил" [2].

В.А. Осецький трактує інтелектуальну власність як "систему законодавчо оформлених відносин, що складається з приводу створення продуктів інтелектуальної праці, володіння ними, їхнього обміну й використання" [3].

Натомість український дослідник інтелектуальної власності С. Гордієнко пропонує розуміти під інтелектуальною власністю матеріалізовані чи нематеріальні нові знання, які належать юридичній, чи фізичній особі" [4, с. 65].

Як бачимо, автори значну увагу приділяють юридичній стороні поняття, ігноруючи, натомість, соціально-економічний аспект. Соціальний аспект інтелектуальної власності полягає в регулюванні відносин між суспільством і творцем, метою якого є досягнення суспільством найвищого розвитку шляхом примноження його інтелектуального потенціалу; для творця — максимально найвигіднішої комерціалізації результатів власної інтелектуальної діяльності.

На відміну від природних ресурсів — землі, нафти, вугілля тощо, запаси яких обмежені — інтелектуальна власність є невичерпним ресурсом, тому в останні десятиріччя вона швидко замінює традиційні матеріальні активи і стає рушійною силою економічного і культурного розвитку суспільства [5].

Оскільки інформаційна насиченість сучасного виробництва відображається в зростанні наукоємності створюваних продуктів і послуг, збільшенні організаційної складності підприємств, швидкій зміні споживчих стандартів і, відповідно, необхідності врахування фактора часу при розробці стратегії і тактики на мікро- і макрорівні [6]. Важливу роль при цьому відіграють саме соціально-економічні відносини з приводу управління інтелектуальною власністю як стратегічним активом зростання.

У роботі П.О. Леонтьєва [7] зазначено, що інформаційне суспільство вимагає професіоналів, здатних до продуктивної праці в різних соціальних сферах, у свою чергу, зростає значення взаємодії науки, техніки і суспільства. Процес оволодіння інформацією — це процес пізнання.

Успішний поступальний соціально-економічний розвиток суспільства і держави на су-

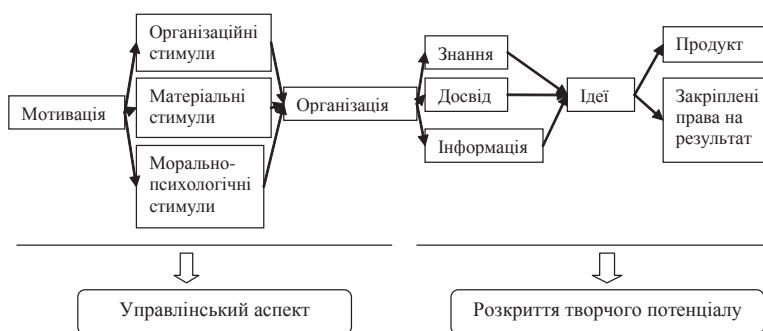

Рис. 1. Схема процесу інтелектуальної діяльності

часному етапі відзначається успішністю управління людськими ресурсами з метою розкриття творчого потенціалу особистості (рис. 1).

Відомо, що яскраві сплески в розвитку цивілізації спостерігалися тоді, коли держава ефективно заохочувала творчу діяльність своїх громадян. Прикладом може служити історія Стародавньої Греції, Римської імперії або епоха Відродження в Європі [5].

Інтелектуальна власність — одна з найважливіших категорій інноваційного менеджменту, що визначає сукупність принципів, методів і форм управління інноваційними процесами. Для України одним зі складних завдань активізації інноваційної діяльності є трансформація науково-технологічних розробок в інноваційний продукт, тобто проблема комерціалізації науково-технічної сфери та вибору найприйнятніших способів капіталізації інтелектуального потенціалу. Основний організаційно-економічний механізм вирішення цієї проблеми полягає у створенні спеціалізованих підприємницьких науково-технічних фірм, заснованих власниками інтелектуальної продукції [8, с. 14].

Тепер як державні діячі, так і прості громадяни все частіше приходять до розуміння того, що першоосновою економічного і культурного розвитку суспільства є результати інтелектуальної діяльності людини — науково-технічної і художньої творчості. Тому держава, яка прагне до лідерства, повинна забезпечувати своїм громадянам максимально сприятливі умови для творчої роботи. У сучасному світі найпроцвітаючіші країни зводять у ранг державної політики розвиток творчого потенціалу нації. Так, у США і Японії працюють ретельно продумані програми розвитку творчості громадян, починаючи з дошкільного віку [5].

Незважаючи на велику кількість наукових робіт, присвячених захисту прав інтелектуальної власності в Україні та стимулювання її розвитку, деякі важливі питання залишаються невирішеними. Зокрема, держава не здійснила необхідної реформи для подолання негативних явищ у

Рис. 2. Шляхи вирішення проблем інтелектуальної та інноваційної діяльності в Україні

сфері захисту інтелектуальної власності, не створила сприятливого середовища і необхідної інфраструктури щодо ефективного функціонування даного сектора. За рівнем захисту та забезпечення прав власності за підсумками 2006 року Україна посідає 58-ме місце. Про це свідчать результати дослідження "Міжнародний індекс прав власності", проведеного американською асоціацією "Альянс за права власності". При складанні рейтингу враховувалися такі показники: незамінність судової влади, довіра бізнесу до суддів, політична стабільність, корупція, законодавча захищеність приватної власності, зручність реєстрації та перереєстрації власності, а також питання захисту інтелектуальної власності. На перше місце у світі за рівнем захисту прав інтелектуальної власності за результатами досліджень поставлено Норвегію [9].

У той же час, за даними Держкомстату України [10], у 2012 р. інноваційною діяльністю у промисловості займалися 1758 підприємств, або 17,4% обстежених промислових підприємств, що на 1,2% більше порівняно з 2011 р. Обсяг реалізованої інноваційної продукції склав 36157,7 млн грн. При цьому частка реалізованої інноваційної продукції у загальному обсязі реалізованої промислової продукції складає 3,3%, що відображає критичний стан інноваційної діяльності українських промислових підприємств. На технологічні інновації підприємства витратили 11,5 млрд грн. Близько 70% коштів було витрачено на придбання машин, обладнання та програмного забезпечення, 8,4% — на внутрішні і 2,0% — на зовнішні науково-дослідні розробки, 0,4% — на придбання інших зовнішніх знань та 19,1% склали інші витрати. Наведені статистичні дані свідчать про недостатнє стимулювання інтелектуальної діяльності в Україні.

За оцінками Всесвітньої організації інтелектуальної власності, хоча нові економіки, що

швидко розвиваються, застосовують патентну систему дедалі активніше, використання цієї системи занадто сконцентровано і, зокрема, на 5% відомств (відомства США, Японії, Китаю, Республіки Корея і Європейське патентне відомство) припадає 75% патентних заявок і 74% патентів, виданих у всьому світі. Питома вага України не перевищує 0,1% [11].

З огляду на наведені вище дані можна вважати, що нині головним завданням для держави є розроблення і запровадження механізмів перетворення інтелектуальних ресурсів нації, інтелектуального капіталу українського суспільства у виробництво матеріальних і духовних благ [3].

На наш погляд, головною причиною низького рівня мотивації до інноваційної діяльності в Україні є низький соціальний статус як науково-дослідної роботи, так і науки в цілому (рис. 2). Мізерне фінансування та відсутність комплексної дієвої програми стимулювання інноваційної діяльності в університетах, науково-дослідних інститутах, на підприємствах різних форм власності є найважливішими зовнішніми факторами, під впливом яких відсутнє формування інтелектуального потенціалу країни. Серед внутрішніх факторів важливий вплив спричиняють суб'єктивізм керівників, відсутність розуміння власниками економічної природи інтелектуальної власності, відсутність мотиваційних стимулів до організації інтелектуальної діяльності на підприємствах. Під мотиваційними стимулами доцільно розуміти спонукання до інтелектуальної діяльності під впливом факторів матеріального заохочення, психологічно-морального задоволення, підвищення в кар'єрі (організаційний стимул), комплексу або комбінації цих стимулів.

Реалізація власне творчого, науково-дослідного, художнього потенціалів творців є основою позитивного розвитку інституту інтелектуальної власності в соціально-економічному аспекті. При цьому важливим є підвищення позитивного іміджу, суспільної думки про формування соціального значення науки для розвитку суспільства країни.

Світовий досвід становлення технологічного ринку в США, Японії, Швеції, Тайвані засвідчує, що основним елементом державної політики в розвинених країнах є програми стійкого розвитку і створення технокополісів та технопаркових структур як інноваційних центрів. Технологічні парки в розвинутих країнах основну

частину фінансування отримують із державних фондів: у Великобританії вона становить 62% загальних коштів на їхнє утримання, у Німеччині — 78%, у Франції — 74%, у Нідерландах — близько 70%, у Бельгії — майже 100% [11].

Не менш важливим фактором є те, що впровадження інновацій і розвиток науково-технологічного сектора в Україні залишається витратним, невіддільним і нерентабельним. По-перше, стимули до розвитку інноваційної активності суб'єктів економічної діяльності, які закладалися у низку законів України, так й не перетворилися на цілісну систему через непослідовність державної політики в сфері економічного розвитку [12]. Прикладом цього є призупинення і скасування відповідних статей Законів України "Про інноваційну діяльність" і "Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків". По-друге, підприємства України не мають доступу до дешевих фінансово-кредитних ресурсів, вкрай необхідних для розвитку інноваційного сектора. Ліквідовано Державний інноваційний фонд, Державний фонд фундаментальних досліджень зведено нанівець, а реально діючих венчурних фондів практично не існує. Найбільша частка фінансування інноваційної діяльності підприємств сьогодні припадає на власні кошти [12].

ВИСНОВКИ

Таким чином, соціально-економічний аспект інтелектуальної власності полягає в регулюванні відносин між суспільством і творцем, метою якого є досягнення суспільством найвищого розвитку, шляхом примноження його інтелектуального потенціалу; для творця — максимально найвигіднішої комерціалізації результатів власної інтелектуальної діяльності. У зв'язку з цим держава виконує роль арбітра соціально-економічних та правових відносин у сфері інтелектуальної власності.

Ураховуючи комплекс проблем, пов'язаний з управлінням інтелектуальною власністю в Україні, необхідно зазначити, що вплив на стимулювання інтелектуальної діяльності спричиняють як внутрішні, так і зовнішні фактори. Важливими умовами та шляхами вирішення проблем управління є:

1) формування певного ставлення як до представників інтелектуальної діяльності, так і до інтелектуальної власності в цілому, створення інноваційної інфраструктури;

2) створення ефективних механізмів організації та мотивації науково-дослідних робіт; забезпечення трансферу технологій;

3) виконання та забезпечення обов'язковості патентування нових технологій, що забезпечить

конкурентні переваги суб'єктам господарювання;

4) стимулювання науково-дослідних робіт на базі університетів;

5) підтримання активної соціальної позиції представників наукової праці.

Література:

1. Микульонок І.О. Інтелектуальна власність [Електронний ресурс]: навч. посіб. / І.О. Микульонок. — 3-тє вид., переробл. і допов. — К.: НТУУ "КПІ", 2012. — 238 с.

2. Бубенко П.Т. Інтелектуальна власність: навчальний посібник / П.Т. Бубенко, В.В. Величко, С.М. Глухарев; Харк. нац. акад. міськ. госп-ва. — Х.: ХНАМГ, 2011. — 215 с.

3. Осецький В. А. Захист і розвиток інтелектуальної власності в Україні. / В. А. Осецький // Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності. — 2009. — С. 48—52.

4. Гордієнко С. Пізнання сфери захисту інтелектуальної власності в Україні: методологічні проблеми. / С. Гордієнко. — К., КНТ. — 2008. — 140 с.

5. Кубах А.І. Право інтелектуальної власності [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://radnuk.info/pidrychnuku/itel-vlasnist/469-kybax/8153-2-----html>

6. Громько Ю.В. Деятельностный подход: новые линии исследования / Ю.В. Громько // Вопросы философии, 2001. — № 2. — С. 116—151.

7. Леонтьев П.А. Социология интеллектуальной собственности и проблемы информационной безопасности / П.А. Леонтьев // Вестник СГУТиКД. — 2011. — № 4 (18). — С. 222—224.

8. Федулова Л. Нова роль інтелектуальної власності / Л. Федулова // Інтелектуальна власність. — 2008. — № 4. — С. 10—19.

9. Захист прав інтелектуальної власності в Україні: проблеми законодавчого забезпечення та правозастосування [за ред. Г.О. Андрощук]. — К.: Парламентське вид-во, 2007. — 320 с.

10. Державний комітет статистики / Наукова та інноваційна діяльність [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://ukrstat.gov.ua>

11. Біла книга. Інтелектуальні власності в інноваційній економіці України / Г.О. Андрощук, О.В. Дем'яненко, І.Б. Жилиєв, Л.В. Сахарова, В.І. Полохало, С.В. Таран. — К.: Парламентське видавництво, 2008. — 448 с.

12. Семиноженко В. Тези виступу на Міжнародному економічному форумі "Інновації. Інвестиції. Харківські ініціативи". 17.09.2010. — м. Харків / В. Семиноженко [Електронний ресурс]. — Режим доступу <http://www.semynozhenko.net/documents/1964/>

Стаття надійшла до редакції 30.05.2013 р.